

Date: 7th October-2026

O'ZBEK TILIDAGI TIBBIYOT TERMINLARINING LEKSIK-SEMANTIK XUSUSIYATLARI

Samarqand davlat chet tillar instituti 2-kurs talabasi

Zoirjonova Malikabonu Jaxongir qizi

Ilmiy rahbar: Ingliz tili o'qitish metodikasi kafedrası

o'qituvchisi L.A.Mannobova

Anotatsiya: Har bir fan o'z tiliga ega bo'lib, tibbiyot bu jihatdan eng boy sohalardan biri hisoblanadi. Shifokorlar o'rtasidagi professional muloqot, ilmiy tadqiqotlar samaradorligi va xalqaro hamkorlik ko'p jihatdan tibbiy terminlarning to'g'ri qo'llanilishiga bog'liq. Mazkur maqolada o'zbek tilidagi tibbiyot terminlarining leksik-semantik xususiyatlari tahlil qilingan. Tadqiqotning maqsadi tibbiyot terminologiyasining leksik qatlamlari, tarkibiy tuzilishi va ma'no munosabatlarini aniqlashdan iborat.

Kalit so'zlar: tibbiy terminologiya, leksik qatlamlar, o'zbek tili lug'at boyligi, leksik-semantik xususiyatlar, terminologik sinonimiya, polisemiya, antonimiya, morfologik yasaliş, o'zlashgan qatlam, baynalminal terminlar.

Abstract: Every field of science has its own language, and medicine is considered one of the richest domains in this regard. Professional communication among physicians, the effectiveness of scientific research, and international cooperation largely depend on the correct application of medical terms. This article analyzes the lexical-semantic characteristics of medical terms in the Uzbek language. The research aims to identify the lexical layers, structural organization, and semantic relations of medical terminology.

Key words: medical terminology, lexical layers, Uzbek vocabulary, lexical-semantic features, terminological synonymy, polysemy, antonymy, morphological word formation, borrowed vocabulary, international terms.

Аннотация: Каждый научный лингвоаспект имеет свой язык, и медицина в этом отношении считается одной из самых богатых областей. Профессиональная коммуникация между врачами, эффективность научных исследований и международное сотрудничество во многом зависят от правильного использования медицинских терминов. В данной статье анализируются лексико-семантические особенности медицинских терминов в узбекском языке. Цель исследования заключается в определении лексических пластов, структурного строения и смысловых отношений медицинской терминологии.

Ключевые слова: медицинская терминология, лексические пласты, словарный запас узбекского языка, лексико-семантические особенности, терминологическая синонимия, полисемия, антонимия, морфологическое словообразование, заимствованный пласт, интернациональные термины.

KIRISH

Kundalik hayotimizdagi oddiy soʻzlar juda katta erkinlikka ega. Ular nutq vaziyati soʻzlovchining maqsadiga qarab oʻz maʼnosini oʻzgartirishi, majoziy maʼnoda qoʻllanishi mumkin. Biroq, terminlar - bu oʻzining maxsus vazifasi (vazifadoshligi) bilan cheklangan soʻzlardir.⁷ Ularning maʼno chegarasi chizilgan boʻladi. Terminlar jonli, oʻzgaruvchan hissiyotga boy suhbatlar uchun emas, balki ilm-fan va texnikaning aniq va qatʼiy qoidalariga xizmat qilib, ilm-fanda chalkashlik va tushunmovchiliklarni oldini oladi. Ilm-fan taraqqiyotida oʻzining qatʼiy qoidalar bilan ajralib turuvchi ana shunday tizimlardan biri bu tibbiyot terminologiyasidir. Tibbiyot terminlari xalqaro xarakterga ega boʻlib, ularning asosiy qismini qadimgi grek va lotin tillaridan olingan oʻzak hamda affiksalar tashkil etadi. Bu esa dunyoning qaysi nuqtasida boʻlishidan qatʼi nazar, tibbiyot xodimlari oʻrtasida yagona ilmiy muloqot muhitini taʼminlaydi.

Muhokama

B. Mengliyev va O. Xoliyrovlar oʻzbek tili lugʻat boyligini oʻrganishda soʻz qatlamlari, ularning tarixiy shakllanishi va oʻzaro aloqadorligiga alohida eʼtibor qaratadilar. Tibbiyot terminologiyasi ham sof oʻzbekcha qatlam (masalan: koʻrichak, baqo, sovqotish) hamda oʻzlashgan qatlamlardan iborat. Olimlarning tasnifidan kelib chiqib, oʻzbek tibbiy terminologiyasidagi oʻzlashgan qatlamni arab-fors qatlamiga mansub qadimgi tibbiy terminlar (asab, jigar, tabib) hamda baynalminal — lotin va yunon qatlamiga mansub zamonaviy terminlar (appenditsit, kardiologiya, allergiya) koʻrinishida tizimlashtirish maqsadga muvofiqdir.

Oʻzbek tilshunosligida sohaviy terminologiyalarning leksik-semantik tizimini tadqiq etish fundamental yoʻnalishlardan biri hisoblanadi. Xususan, professor R. Doniyorov oʻz tadqiqotlarida soha terminlarining shakllanishi milliy tilning ichki taraqqiyot qonuniyatlari hamda tashqi manbalar hisobiga boyib borishini taʼkidlagan edi [2,45-b.]. Bu yondashuv bevosita tibbiyot terminologiyasiga ham daxldor boʻlib, undagi xalqaro elementlarning (grek-lotin) oʻrni alohida ahamiyat kasb etadi. Olim A. Madvaliyev qayd etganidek, baynalminal qatlamga mansub koʻplab xalqaro terminelementlar (avto-, bio-, kardi-, nevro- va boshqalar) bugungi kunda oʻzbek tili terminologik tizimida mustaqil maʼnoli soʻzlar kabi faol termin hosil qilish xususiyatiga ega [3, 40-b.]. Binobarin, oʻzbek tibbiy terminologiyasini lisoniy qatlamlarga ajratib oʻrganish tizimning ichki imkoniyatlarini toʻliq baholashga imkon beradi.

Morfologik va yasallish xususiyatlari

1. Sof oʻzbekcha (turkiy) qatlam terminlari tahlili:

Koʻrichak (Koʻr + ichak) — kompozitsion usulda yasalgan termin.

Ikki mustaqil soʻzning birikishidan hosil boʻlgan. Koʻr (sifat) va ichak (ot) soʻzlari birikib, anatomik obʼyekt (koʻr ichak / appendiks) nomini anglatuvchi bitta turdosh otga aylangan.

⁷ Реформатский А. А. *Что такое термин и терминология?* // Вопросы терминологии. — М.: Изд-во АН СССР, 1961. — С. 46–54.

Date: 7th October-2026

Sovqotish (Sovuq + qot + ish) — morfologik-sintaktik usulda yasalgan termin. Sovuq va qotmoq soʻzlarining birikishidan hosil boʻlgan feʼl negiziga harakat nomi hosil qiluvchi -ish affiksi qoʻshilishi orqali tibbiy simptom (gipotermiya holati) nomi yasalgan. Tovush oʻzgarishi (tovush tushishi: sovuq -sov) kuzatilgan.

Tirishish (Tirish + ish) — affiksatsiya usulda yasalgan termin. Tirishmoq feʼl negiziga -ish harakat nomi qoʻshimchasi qoʻshilishi orqali patologik holat (sudorgi, spazm) nomi hosil qilingan.

2. Arab-fors qatlami terminlari tahlili:

Asabiy (Asab + iy) affiksatsiya usulda yasalgan. Arabcha asab (nerv) ot negiziga nisbiy sifat yasovchi forscha -iy affiksi qoʻshilgan. Natijada simptom yoki klinik holatni ifodalovchi termin yasalgan.

Jigardang (Jigar + dang) affiksatsiya usulda yasalgan. Jigar (forscha ot) soʻziga kasallik yoki holat maʼnosini yuklovchi qadimgi elementlar qoʻshilishi natijasida xalq tabobatida gepatit yoki jigar xastaliklarini ifodalovchi leksik birlik shakllangan.

Kamqonlik (Kam + qon + lik) aralash (Affiksatsiya va kompozitsiya) usulda yasalgan. Forscha kam (sifat) va oʻzbekcha qon (ot) soʻzlarining birikmasidan hosil boʻlgan negizga oʻzbekcha ot yasovchi -lik affiksi qoʻshilgan. Bu termin anemiya kasalligining kalka (soʻzma-soʻz) tarjimasi va muqobilidir.

3. Lotin-yunon qatlami terminlari tahlili:

Appenditsit (Appendiks + it) affiksatsiya (Xalqaro terminologik yasallish). Lotincha appendix (oʻsimta) soʻz oʻzagiga tibbiyotda yalligʻlanish jarayonini ifodalovchi yunoncha -itis (-it) suffiksi qoʻshilgan.

Kardiologiya (Kardio + logiya) kompozitsiya usulda yasalgan. Yunoncha kardia (yurak) va logos (taʼlimot, fan) soʻzlaridan shakllangan xalqaro affiksoidlarning birikishidan yasalgan. Tibbiyotning maxsus sohasini anglatadi.

Allergiya (Allos + ergon + iya) murakkab kompozitsiya usulda yasalgan. Yunoncha allos (boshqa, oʻzga) va ergon (taʼsir, harakat) soʻzlarining birikib, -iya substantiv (ot yasovchi) affiksi orqali shakllangan klinik termin.

Semantik

munosabatlar

1. Sinonimiya. Kasallik – xastalik – dard qatori umumiy "organizmdagi buzilish" maʼnosi asosida birlashadi. Ular uslubiy xoslik va ogʻriq maʼnosi bilan farqlanadi: kasallik neytral-ilmiy, xastalik kitobiy, dard esa ogʻriq maʼnosi bilan ajralib turadi. **Shifokor – tabib – vrach** qatorida shifokor meʼyoriy termin, tabib anʼanaviy tabobat vakilini, vrach esa ruscha oʻzlashmani bildiradi. **Ukol – inyeksiya** juftligi esa oʻzbekcha-ruscha va xalqaro variantlarning parallel qoʻllanishiga misol boʻladi.

2. Polisemiya. Tomir soʻzi ikki maʼnoda keladi: qon tomiri (tibbiy maʼno) va oʻsimlik tomiri (umumiy maʼno). **Yurak** anatomik organi bildiradi, koʻchma maʼnoda esa markaz va ichki his-tuygʻu maʼnosini anglatadi. **Jigar** organ nomi boʻlib, koʻchma maʼnoda yaqin kishini ifodalaydi. Bu misollarda tibbiy maʼno asosiy, koʻchma maʼno esa undan kelib chiqqan.

3. Antonimiya. Oʻtkir – surunkali juftligi kasallikning kechish tavsifiga koʻra, **sogʻlom – kasal** esa salomatlik holatiga koʻra qarama-qarshilik hosil qiladi. Tibbiy terminlarda

Date: 7th October-2026

antonimiya asosan belgi bildiruvchi so'zlar orasida uchraydi.

Sohaviy leksikadagi bunday semantik munosabatlar, ayniqsa, terminologik sinonimiya hodisasi ma'lum ma'noda salbiy xarakterga ega deb hisoblansa-da, tibbiyot uslubida funksional zaruriyat hisoblanadi. Professor A. Hojiyev ta'kidlaganidek, terminologiyada sinonimlarning mavjudligi ko'pincha milliy atama bilan birga baynalminal muqobilning parallel qo'llanishi natijasida yuzaga keladi va ularni to'liq bartaraf etib bo'lmaydi [8, 23-b.]. Tibbiyot sohasida esa bu holat shifokorlarning o'zaro ilmiy muloqoti hamda oddiy bemorlar bilan olib boriladigan nutqiy amaliyot o'rtasidagi farqni muvozanatlashtirishga xizmat qiladi. Semantik tahlil shuni ko'rsatdiki, tibbiy terminlarda sinonimiya asosan o'zbekcha va o'zlashma variantlarning parallel qo'llanishi bilan, polisemiya esa organ nomlarining ko'chma ma'noda ishlatilishi bilan bog'liq.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, o'zbek tibbiyot terminologiyasi milliy va o'zlashgan qatlamlarning o'zaro munosabati asosida taraqqiy etib kelayotgan boy tizimlardan biridir. Tadqiqot davomida tahlil etilgan soha leksikasining yasash xususiyatlari va ma'no qirralari shuni ko'rsatdiki, milliy tildagi so'z yasash usullari bilan bir qatorda xalqaro xarakterdagi so'zlarning faol qo'llanishi bu tizimni yanada yaxshiladi. Shuningdek, tildagi sinonimiya va polisemiya hodisalari tibbiy tushunchalarni ham ilmiy-kasbiy muloqotda, ham amaliyotda aniq yetkazishga xizmat qiladi. Mazkur kuzatishlar o'zbek tilshunosligida sohaviy terminlarni tartibga solish, ilmiy va izohli lug'atlar tuzish ishlarida amaliy ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Doniyorov R. O'zbek tili texnikaviy terminologiyasining ba'zi masalalari. – Toshkent: Fan, 1977. – 160 b.
2. Mannobova, L. (2026). The formation and functional features of linguistic terms. IFSMRC African International Journal of Research in Management (AIJRM), 15(6), 7–11.
3. Madvaliyev A. O'zbek tili terminologiyasi va lug'atchiligi masalalari. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2017. – 384 b.
4. Mannobova, L. A., & Hamroqulova, R. I. (2024). Termin va uning o'ziga xos xususiyatlari. Interdiscipline Innovation and Scientific Research Conference, 3(26).
5. Mengliyev B., Xoliyrov O. Hozirgi o'zbek tili: darslik / B. Mengliyev, O. Xoliyrov. – Toshkent: Excellent polygraphy, 2020. – 200 b.
6. O'zbek tilining izohli lug'ati. 5 jildlik. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2006–2008.
7. Hojiyev A. Tilshunoslik terminlarining izohli lug'ati. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2002. – 165 b.
8. Реформатский А. А. Что такое термин и терминология? // Вопросы терминологии. — М.: Изд-во АН СССР, 1961. — С. 46–54.